

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

© Дашковська І. Б., 2011

Визначено роль та основні напрями державного регулювання інноваційної активності підприємств. Вивчено й узагальнено досвід розвинених країн та способи його адаптації відповідно до реалій української економіки. Розглянуто основні законодавчі акти і стратегії, на яких ґрунтується інноваційна діяльність і шляхи її активізації.

Ключові слова: державне регулювання, інноваційна діяльність, інноваційна активність, національна інноваційна система, стратегія інноваційного розвитку.

Determination of role and basic directions of government control of innovative activity of enterprises. A study and generalization of experience of the developed countries and ways of its adaptation are in accordance with realities of the Ukrainian economy. Basic legislative acts and strategies on the basis of that innovative activity is founded and the ways of her activation are foreseen are considered.

Key words: government control, innovation activity, innovative activity, national innovative systems, strategy of innovative development.

Постановка проблеми

Розвиток сучасної економіки неможливий без інноваційної діяльності й активності підприємств. Однак створення інновації – процес тривалий і ризикований, передбачає залучення значних капіталовкладень і поєднання наявних ресурсів у просторі та часі відповідно до потреб виробничого циклу. Цим зумовлена необхідність державної підтримки пріоритетних напрямів НДДКР, які є основою для створення і впровадження майбутніх інновацій.

Державне регулювання має сприяти зростанню інноваційної активності як великих, так і малих підприємств. В результаті цього можна отримати не тільки новий чи вдосконалений продукт, послугу, систему управління, методи виробництва тощо, але й збільшити зайнятість населення і рівень його добробуту. Це також конкурентні переваги, які дадуть змогу вітчизняному виробнику впевнено працювати на внутрішньому і зовнішньому ринках. Створення національної інноваційної системи передбачає наявність відповідного правового і законодавчого середовища, яке сприятиме активізації інноваційної діяльності та взаємодії науки з виробництвом. Вивчення досвіду країн з розвинутою економікою свідчить, що вирішення цих питань є важливим і невідкладним, оскільки інноваційна активність виробників залежить від правового, законодавчого середовища, розвитку і підтримки інноваційної інфраструктури саме з боку держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Інноваційна тематика привертає увагу багатьох науковців, громадських і політичних діячів, оскільки інноваційна компонента розвитку економіки сьогодні становить одну з найважливіших умов розвитку і процвітання країни. Держава формує основні умови та “клімат” для ведення такої діяльності. Тому існує багато наукових публікацій щодо різних аспектів державного регулювання інноваційної активності. Однак ця тематика залишається й надалі актуальною, оскільки в Україні ще існує гостра потреба у вивченні, дослідженні наявного досвіду та процесів, які сприятимуть побудові національної інноваційної системи, реформуванню економіки та розвитку інноваційного потенціалу.

У роботі використано такі джерела: [1–6] – законодавча база, на основі якої здійснюється регулювання інноваційних процесів в Україні, у [7] викладена стратегія інноваційного розвитку на найближчі 10 років, розглянуто її основні проблеми та напрями їх подолання. Автори [8–10, 17, 20] досліджують основні проблеми державного регулювання інноваційної діяльності та фінансування зокрема. Джерела [11, 12, 19] – це останні дослідження та дані щодо інноваційного розвитку в Україні та світі загалом.

Постановка цілей

Необхідність відновлення соціально-економічного розвитку і зростання вимагає належного державного регулювання, яке б сприяло зростанню інноваційної активності та подоланню кризових явищ в різних галузях господарювання.

Виклад основного матеріалу

Вплив інноваційного і науково-технічного чинників на соціально-економічну сферу життя суспільства є значним, тому його ігнорування завдає шкоди розвитку будь-якої країни незалежно від рівня її добробуту і розвитку. Конкурентних переваг господарювання можна добитись, тільки впроваджуючи і здійснюючи постійні інновації у виробництво й управління. Інноваційна діяльність стає основою для розвитку і виникнення нових ринків, галузей господарювання, а також запорукою економічного процвітання.

Перешкоди, які виникають як на мікро-, так і на макрорівні у вітчизняних підприємств під час впровадження і реалізації інноваційних проектів, свідчать про те, що в Україні існує гостра потреба у вивченні та вдосконаленні теоретичного і практичного досвіду ведення цього виду діяльності. Відсутність збалансованості та системності реалізації інноваційної політики, підтримки з боку держави гальмує технологічний розвиток багатьох виробництв, що робить продукцію вітчизняних підприємств неконкурентоспроможною на зовнішньому та внутрішньому ринках. Більшість підприємств потребують оновлення та модернізації виробництва з метою адаптації до постійних змін навколишнього середовища і вчасного реагування на виклики, що постають перед ними.

Сьогодні інноваційну діяльність в Україні регулює низка законів, де можна знайти основні положення, її визначення та принципи організації. До основних законодавчих актів належать закони “Про інноваційну діяльність”, “Про інвестиційну діяльність”, “Про наукову і науково-технічну діяльність”, “Про наукову і науково-технічну експертизу”, “Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків”, Господарський кодекс України [1–6]. Розроблено також “Стратегію інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів” [7].

Однак наявна законодавча база не відповідає сучасним вимогам, а тому не створює умов і не впливає істотно на розвиток інноваційної діяльності, оскільки відкритими і невирішеними залишилися деякі питання, які стосуються державної інноваційної політики, інвестування в наукові розробки та програми, побудови інноваційної інфраструктури, процесів навчання і підготовки наукових кадрів тощо [7]. У результаті більшість державних органів, які мають регулювати інноваційну активність в країні і впливати на неї, відіграють роль статистичних спостерігачів.

Сьогодні витрати держави на інноваційну діяльність є мізерними, а приватні інвестиції скоріше хаотичні, ніж системні. Фінансування інноваційної діяльності відбувається на двох рівнях, зокрема:

- на державному рівні;
- на рівні окремих підприємств.

У ЗУ “Про інноваційну діяльність” передбачено такі джерела фінансування [1]:

- а) кошти державного бюджету України;
- б) кошти місцевих бюджетів і кошти бюджету Автономної Республіки Крим;
- в) власні кошти спеціалізованих державних і комунальних інноваційних фінансово-кредитних установ;

- г) власні чи запозичені кошти суб'єктів інноваційної діяльності;
- д) кошти (інвестиції) будь-яких фізичних і юридичних осіб;
- е) інші джерела, не заборонені законодавством України.

У табл. 1 наведено дані Державного комітету статистики України за 2000–2009 рр. щодо основних джерел фінансування інноваційної діяльності.

Таблиця 1

Джерела фінансування інноваційної діяльності за 2000–2009 рр.*

	Загальна сума витрат	Зокрема за рахунок коштів			
		власних	державного бюджету	іноземних інвесторів	інші джерела
млн.грн.					
2000	1757,1	1399,3	7,7	133,1	217,0
2001	1971,4	1654,0	55,8	58,5	203,1
2002	3013,8	2141,8	45,5	264,1	562,4
2003	3059,8	2148,4	93,0	130,0	688,4
2004	4534,6	3501,5	63,4	112,4	857,3
2005	5751,6	5045,4	28,1	157,9	520,2
2006	6160,0	5211,4	114,4	176,2	658,0
2007	10850,9	7999,6	144,8	321,8	2384,7
2008	11994,2	7264,0	336,9	115,4	4277,9
2009	7949,9	5169,4	127,0	1512,9	1140,6

* Згідно з даними Державного комітету статистики України [15]

Дані табл. 1 вказують, що за 2000–2009 рр. загальна сума витрат на інноваційну діяльність постійно зростала і найбільшим її значення було в 2008 р. Однак в 2009 р. спостерігається різке скорочення витрат – на 4044,3 млн. грн., або 34 %. Видатки з державного бюджету у 2009 р. порівняно з 2008 р. зменшились на 209,9 млн. грн., або 62 %, з власних джерел – на 2094,6 млн. грн., або 28,8 %, інших джерел – на 3137,3 млн. грн., або 73 %. Спостерігається тільки різке зростання обсягів фінансування інноваційної діяльності в 2009 р. за рахунок іноземних інвесторів – у 13 разів, або на 1397,5 млн. грн.

Про негативні тенденції в розвитку інноваційного сектору економіки свідчать також дані щодо підприємств, які впроваджували нововведення (табл. 2).

Таблиця 2

Упровадження інновацій на промислових підприємствах за 2000–2009 рр.*

	Питома вага підприємств, що впроваджували інновації, %	Впроваджено нових технологічних процесів, шт.	Освоєно виробництво нових видів продукції, найменувань	Питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової, %
2000	14,8	1403	15323	
2001	14,3	1421	19484	6,8
2002	14,6	1142	22847	7,0
2003	11,5	1482	7416	5,6
2004	10,0	1727	3978	5,8
2005	8,2	1808	3152	6,5
2006	10,0	1145	2408	6,7
2007	11,5	1419	2526	6,7
2008	10,8	1647	2446	5,9
2009	10,7	1893	2685	4,8

* За даними Державного комітету статистики України [15]

Як видно з табл. 2, протягом 2000–2009 рр. питома вага підприємств, що впроваджували інновації, суттєво не змінювалася, найбільше значення у 2000 р. (14,8 %), а найменше – у 2005 р. (8,2 %). Найбільша кількість впроваджених технологічних процесів припадає на 2009 р. і становить 1893 процеси, однак у цьому періоді спостерігається найменша питома вага реалізованої інноваційної продукції – 4,8 %.

У розвинених країнах світу питома вага таких підприємств досягає 60 %, а відсотки витрат ВВП на проведення НДДКР такі: Швеція – 3,1 %, США – 2,2 %, Норвегія – 1,7 %, Ісландія – 2,8 % [19]. В Україні законодавчо встановлено, що бюджетні витрати на цивільні наукові дослідження мають бути не меншими за 1,7 % ВВП [3]. Однак насправді вони ні разу не перевищували 0,5 % ВВП. І за значенням інноваційного індексу, який враховує рівень науково-технічного та інноваційного розвитку, Україна належить до тих країн світу, що наздоганяють [7].

Після розпаду СРСР Україна мала значну матеріально-технічну та наукову базу, однак внаслідок некоректної й недалекогоглядної політики уряду втратила одні з найважливіших конкурентних переваг. Адже сьогодні результат діяльності залежить не стільки від ресурсів, але й від знань, умінь, навичок, які використовуються у практичній діяльності.

У джерелі [20] наведено фактори інноваційного розвитку України, які визначають необхідність державного регулювання:

- 1) слабкорозвинутий ринок капіталу;
- 2) пасивність приватного сектору стосовно інвестування інновацій;
- 3) низький попит на наукомістку продукцію;
- 4) дефіцит реальних інвестицій у фінансуванні нововведень;
- 5) капіталомісткий характер більшості необхідних для виробничої модернізації високих технологій за недостатньої потужності накопичення приватних капіталів;
- 6) зв'язок технологічного старіння та деградації з депресією виробництва та інфляцією витрат у процесі розвитку стагфляції;
- 7) вимоги технологічної конкурентоспроможності виробництв з боку міжнародних ринків.

Треба враховувати ще й розвиненість інвестиційного та правового клімату та ризику, зумовлені їхнім недостатнім розвитком. В.М. Пинзеник пише, що основним поштовхом для розвитку інноваційної активності мають стати не тільки державні, але й приватні інвестиції, від держави залежить тільки створення сприятливих умов для неї [10, с. 44].

Згідно з даними консалтингової компанії Maplecroft, яка нещодавно оприлюднила відомості щодо інвестиційних ризиків в різних країнах світу, в Україні інвестиційні ризики зменшились через “відносну політичну стабільність”. Однак, незважаючи на це, є ще низка питань і проблем, які потрібно негайно вирішити, щоб створити всі умови для заохочення вливання інвестицій та підприємницької діяльності – це високий рівень корупції, важкі й несприятливі умови для ведення бізнесу, система оподаткування, зменшення свободи слова. Водночас в Україні один з найвищих показників індексу людського розвитку, зокрема освіти, що свідчить про наявність значного інтелектуального потенціалу, який становить основу розвитку інноваційної активності [11, 12].

Одним з головних факторів, який впливає на інноваційний розвиток економіки є також глобалізація та інформатизація. Глобальні комунікації працюють весь час – 24 години, 7 днів на тиждень, під їх впливом відбувається постійний обмін інформацією між споживачами про останні нововведення, моди, що значно змінює їхні смаки і вподобання. Тому потрібно постійно, оперативнo і гнучко реагувати на ці зміни. Інноваційна діяльність дає змогу впроваджувати ті зміни у виробництві, управлінні, просуванні товару тощо, які є актуальними для цього сегмента ринку чи кола споживачів.

Аналізуючи досвід європейських країн (Великобританія, Німеччина, Італія, Франція), а також США, Канади, Японії, Австралії, бачимо, що найпоширенішими методами стимулювання інноваційної діяльності та активності є різні податкові пільги та прискорена амортизація, субсидії та дотації, пільгові кредити. Це, зокрема, [7, с. 82–86]:

- 1) податкові пільги для наукомістких галузей і підприємств;
- 2) зниження податкових платежів, прибуткового податку;
- 3) субсидії та дотації для малих і середніх підприємств для проведення і впровадження результатів НДДКР;
- 4) списання витрат на НДДКР незалежно від розміру на собівартість продукції;
- 5) прискорена амортизація під час проведення технологічного переоснащення;
- 6) пільги при придбанні та впровадженні нових технологій;
- 7) дотації для підвищення кваліфікації персоналу;
- 8) підтримка венчурного бізнесу, що бере участь в інноваційних проектах.

Однак корисним може бути не тільки досвід розвинених країн, але й тих, що розвиваються. Зокрема, яскравим прикладом може бути Індія, економіка якої, незважаючи на кризу та рецесії, продовжує впевнено зростати. Індійська інноваційна концепція – “Джугад” – передбачає, що великі бюджети і витрати на НДДКР не завжди є доцільними і не виступають запорукою майбутнього успіху. У сучасних умовах, коли обсяг ресурсів на планеті зменшується, а споживання, навпаки, зростає, інновацією стає недорогий виріб, який “потребує мінімальних ресурсів і зорієнтований на нагальні потреби споживачів”. Тобто в кінцевому результаті такі інновації дають змогу досягти високих результатів за умов мінімальних витрат. Досвід Індії у цьому випадку вказує, наскільки залежить кінцевий результат від напряму розвитку, який вибрала держава [16].

Управління інноваційною активністю є складним процесом, проте сучасний розвиток суспільства вже важко уявити без цього елемента господарювання. Нині основними завданнями, вирішення яких допоможе прискорити розвиток інноваційних процесів в Україні, є:

- створення правового середовища, яке регулюватиме взаємовідносини і захищатиме інтереси, права учасників інноваційного процесу;
- створення інформаційного середовища та системи комунікацій між учасниками;
- розроблення механізму взаємодії різних елементів та учасників інноваційної діяльності;
- визначення ролі та основних завдань органів державного регулювання інноваційного розвитку;
- забезпечення прозорості під час відбору для реалізації інноваційних проектів, основних напрямів розвитку наукових досліджень;
- надання субсидій та пільгових кредитів для підприємств, які зацікавлені у впровадженні інновацій у виробництві, технологічному оснащенні процесів господарювання;
- розвиток венчурного підприємництва та фондів для фінансування інноваційних проектів;
- збереження інтелектуального та кадрового потенціалу;
- визначення темпів, якими мають розвиватись наука, виробництво та технології.

Отже, головним завданням державного регулювання для розвитку власних конкурентних переваг, щоб досягти рівня розвинених промислових країн, є насамперед створення єдиної науково-дослідної бази, яка сприяла б в майбутньому передаванню знань, інтеграції науки та бізнесу, а також має у підсумку сприяти зростанню наукового, технічного, соціального, економічного та виробничого потенціалу країни. Державна інноваційна політика має ґрунтуватися на чітких економічних механізмах, а інноваційне виробництво має стати пріоритетним, порівняно з традиційним.

Висновки

Значення інноваційної складової в економіці будь-якої країни зростає, тому всебічна підтримка інноваційної активності має стати пріоритетом на всіх державних рівнях. Виділення пріоритетних напрямів розвитку економіки, забезпечення їх відповідного правового середовища та фінансування сприятиме збільшенню доходів, підвищить рівень життя та зайнятості населення, допоможе досягти конкурентних переваг виробництва. Стабільність і системність у побудові та створенні умов для розвитку інноваційної діяльності сприятиме залученню інвестицій та заохочуватиме вітчизняних підприємців впроваджувати новачки.

Перспективи подальшого дослідження

Необхідне подальше вивчення та пошук ефективних методів державного регулювання інноваційної діяльності за умов незавершених трансформаційних процесів в економіці та з огляду на потребу соціально-економічного зростання і розвитку на інноваційних засадах.

1. Закон України “Про інноваційну діяльність” // *Відомості Верховної Ради*. – 2002. – № 36, ст.266.
2. Закон України “Про інвестиційну діяльність” // *Відомості Верховної Ради*. – 1991, № 47, ст.646).
3. Закон України “Про наукову і науково-технічну діяльність” *Відомості Верховної Ради*. – 1992, № 12, ст.165.
4. Закон України “Про наукову і науково-технічну експертизу” (*Відомості Верховної Ради*. – 1995, № 9, ст.56).
5. Закон України “Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків” // *Відомості Верховної Ради України*. – 1999, № 40, ст.363).
6. *Господарський кодекс України* // *Відомості Верховної Ради України*. – 2003, № 18, № 19–20, № 21–22, ст.144.
7. *Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів* [Електронний ресурс] // *Режим доступу: <http://www.pir.dp.ua/uploads/StrategizInnovRazvitiyaUkr.doc>*
8. Крупка М. І. *Фінансово-кредитний механізм інноваційного розвитку економіки України* / Крупка М. І. // Львів: Видавничий центр Львівського національного університету Івана Франка, 2001. – С. 608.
9. Ковалюк О. М. *Фінансовий механізм організації економіки України (проблеми теорії і практики): моногр.* / Ковалюк О. М. // Львів: Видавничий центр Львівського національного університету Івана Франка. – 2002. – С. 396.
10. Пинзеник В. *Коні не винні, або Реформи чи їх імітація*/ Пинзеник В.// К.: Академія. – 1998. – С.125
11. Фіонік Д. *Погана стабільність* / Фіонік Д. // *Контракти*. – 2011. – № 1–3. – С.3.
12. Фіонік Д. *Рейтинг влади* / Фіонік Д.// *Контракти*. – 2011. – № 1–3. – С.2–3.
13. Івашко Л. М. *Інновації в економіці: історія і сучасність* / Івашко Л. М. // *Інвестиції: практика та досвід*. – 2009. – № 11. – С. 7–8.
14. Барановський А. *Государственная поддержка малого бизнеса: мировой опыт и Украина* / А. Барановский // *Экономика Украины*. – 1993. – № 6. – С. 74–79.
15. *Наукова та інноваційна діяльність в Україні* [Електронний ресурс] // *Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua*.
16. *Індія – нове глобальне джерело інновацій* [Електронний ресурс] // *Режим доступу: <http://www.innovations.com.ua/uk/articles/4/22/1382>*.
17. Закружецька І. *Форми і методи державного регулювання інноваційної діяльності* /Закружецька І. // *Вісник ТДЕУ*. – 2006. – № 4. – С. 68–73.
18. Білозубенко В. С. *Роль національної інноваційної системи в підтриманні інноваційної активності* /Білозубенко В. С.// *Вісник ДонНУЕТ*. – 2009. – № 4(44). – С. 13–20.
19. *Топ-10 найінноваційніших країн світу 2010 року* [Електронний ресурс] // *Режим доступу: <http://www.innovations.com.ua/uk/articles/4/22/1973>*.
20. *Знаменський І. О. Необхідність державного регулювання інноваційної діяльності* /Знаменський І. О. [Електронний ресурс] // *Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvamu/Ekon/2009_6/36.pdf*.